

METİN ÇINAR
Anadoluculuk ve Tek Parti CHP'de Sağ Kanat

METİN ÇINAR 1964 yılında Dinar'da doğdu. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Maliye Bölümü'nden lisans, Avrupa Toplulukları Anabilim Dalı'ndan yüksek lisans, Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi Anabilim Dalı'ndan doktora derecesi aldı. Halen bankacı olarak çalışmaktadır.

İletişim Yayınları 1834 • Araştırma-İnceleme Dizisi 309

ISBN-13: 978-975-05-1134-9

© 2013 İletişim Yayıncılık A. Ş.

1. BASKI 2013, İstanbul

EDITÖR Tanıl Bora

DİZİ KAPAK TASARIMI Ümit Kıvanç

KAPAK Suat Aysu

KAPAK KOLAJİ *Hareket*, *Millet* ve *Anadolu* dergileri;

Remzi Oğuz Arık, Nurettin Topçu ve Memduh Şevket Esendal

UYGULAMA Nurgül Şimşek

DÜZELTİ Yağmur Kaymaz

BASKI ve *CILT* Sena Ofset · SERTİFİKA NO. 12064

Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi B Blok 6. Kat No. 4NB 7-9-11

Topkapı 34010 İstanbul Tel: 212. 613 03 21

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 10721

Binbirdirek Meydanı Sokak İletişim Han No. 7 Cağaloğlu 34122 İstanbul

Tel: 212. 516 22 60-61-62 • Faks: 212. 516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

METİN ÇINAR

Anadoluculuk ve Tek Parti CHP'de Sağ Kanat

Irmak ve Onat'a...

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ	11
--------------------	----

BİRİNCİ BÖLÜM

ANADOLUCU DÜŞÜNÜŞÜN KAYNAKLARI VE TARİHSEL ARKA PLANI	23
--	----

II. Meşrutiyet sonrası düşünce akımları.....	23
--	----

Osmanlıcılık.....	25
-------------------	----

İslamcılık.....	27
-----------------	----

Türkçülük.....	30
----------------	----

Türkçülüğün yükselişi.....	33
----------------------------	----

Anadolucu düşünüşün doğuşu.....	39
---------------------------------	----

Anadolu - Turan ikilemi.....	49
------------------------------	----

Türk Ocağı Kongresi ve tartışmalar.....	52
---	----

İKİNCİ BÖLÜM

ANADOLUCU DÜŞÜNÜŞÜN SEYRİ VE ANADOLUCU DERGİLER	61
--	----

<i>Dergâh</i>	63
---------------------	----

<i>Anadolu Mecmuası</i>	76
-------------------------------	----

Anadolucu tarih anlayışı.....	80
-------------------------------	----

Vatan, millet ve milliyet anlayışı.....	86
---	----

Anadolucu tarih ve millet görüşünün bazı izlekleri	94
Türk Ocağı'na yönelik tepkiler	94
Osmanlı karşıtlığı ve isyanlar	98
"Mağdur ve masum Anadolu" söylemi	102
Müstemele ve öz vatan ayrımı	107
"Musul" ve "Şarkî Anadolu" sorununa yaklaşımlar	112
Değerlendirme	116
<i>Dönüm</i>	121
Anadolu	125
Millet iktisadı	128
Osmanlı'dan kalan miras	132
Sanayileşme ve teknik	134
Sermaye birikimi ve kooperatifler	139
"Ordu Çiftlikleri"	142
Köy	145
Remzi Oğuz Arık ve köy	151
<i>Millet</i>	153
Remzi Oğuz Arık	160
"Coğrafyadan Vatana"	163
Milliyetçilik anlayışı	165
Milliyetçilik ve din	169
Muhafazakârlık ve romantizm	171
<i>Hareket</i>	173
<i>Hareket</i> ve Nurettin Topçu	178
Nurettin Topçu ve milliyetçilik	182
Topçu ve cumhuriyet rejimi	186
Değerlendirme	190
<i>Dikmen</i>	193
<i>Diğer dergiler</i>	200
<i>Çığır</i>	200
<i>Bizim Türkiye</i>	204

Anadolucu düşünüş	207
Vatan ve millet	209
Muhafazakârlık, yerlilik ve köycülük	211
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
ANADOLUCULAR VE CUMHURİYET HALK PARTİSİ	219
Milli Şef dönemi	221
Memduh Şevket Esendal ve Anadoluocular	223
Memduh Şevket Esendal'ın görüş ve düşünceleri	224
Memduh Şevket Esendal'ın CHP Genel Sekreterliği ve 1943 seçimleri	239
Anadolucular ve Cumhuriyet Halk Partisi	246
Anadolucuların etkinlikleri	253
DTCF tasfiyesi	258
Köy enstitüleri	261
SONUÇ YERİNE	269
KAYNAKÇA	275

GİRİŞ

I

Anadolucu düşüncenin nüveleri 20. yüzyıl başlarında ortaya çıkmıştır. Düşünce akımları, tarihsel bir süreçte toplumsal ve ekonomik düzenlerin oluşturduğu yapıların iç gerginliklerden, etki ve tepki düzeneklerinden beslenir. Bu süreçte yandaş ve karşıt görüşlerin zorunlu birlikteliği ve farklı yaklaşımların eklemelenmesi sonucu ilk başlarda rüşeym halinde olan düşünceler berraklaşır ve özgün yapılarıyla, düşünsel mücadelede bir taraf haline dönüşür. Anadolu düşünce de benzer bir yol haritası izlemiştir. Bu düşünüş, öncelikle içinden çıktığı Türkçülük akımının kurgusal veya hayalci tasarımlarına tepki göstermiş, yerelliği ve yerliliği öne çıkaran önermelerle bir seçenek oluşturmaya yönelmiştir.

Anadoluculuk düşüncesi, Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküş sürecinde yaşanan krizlere çözüm olarak gündeme gelen ve "hudut tanımayan" kurtuluş ideolojilerine karşı oluşan tepkilerden kaynaklanmıştır. Bu tepkinin arka planında iki yüz yılı aşan bir geri çekilme ve büzülme tarihi vardır. İmparatorluğun son döneminde yaşanan mekânsal küçülmenin sonucunda "daralmanın ideolojisi" (Alver, 1996: 22) olarak ortaya çıkan bu düşünüş, ulus-devletin ve milletin kuru-

cu unsurları arasında coğrafyayı/toprağı temel alan bir milliyetçilik ideolojisidir.

Coğrafya, “belli yaşam biçimlerine sınırlar koyup, belli üretim tarzlarını ve yerleşim örüntüsünü desteklerken, ulusal kimlik ve ‘ulusal karakter’, mitler ve sembollerde kodlanmış kolektif algılayıştan, etnik ‘anlamı’ olan belirli bir teritoryanın uzantılarından ve bu gibi uzantıların (ana özellikleri) açıklanamaz bir biçimde topluluğun ‘kendi’ kaderine bağlanan bir ‘anayurda’ dönüşmenin yollarından doğrudan etkilenir” (Smith, 2002: 235). Bu bağlamda Anadolu düşünüş, bin yıllık tarihsel bir süreçte “coğrafyadan vatana” dönüşen Anadolu topraklarını ve bu topraklarda Türk-İslam bileşiminin biçimlendirdiğini öne sürdüğü bir milli oluşumu merkeze yerleştirir. Anadolu coğrafyası, yurt, “sadece milli dramın sergilendiği bir dekor değildir, bizzat başroldedir; doğal özellikleri popüler tarihsel bir önem taşır. Öyle ki göller, dağlar, nehirler ve vadiler hepsi de halkçı meziyetlerin ve ‘otantik’ millî yaşantının sembollerine haline gelebilirler” (Smith, 1999: 108).

Milli Mücadele’yi bir *élan vitale* / “hayat hamlesi” sayarak destekleyen Anadolular, Kurtuluş’tan sonra kurulan yeni yönetimle “Anadolu’nun vatanlaşması” veya başka bir ifade ile “milliyetçiliği coğrafi bir gerçekliğe oturtmak” (Öğün, 1992: 44) ortak paydası dışında farklı toplum tahayyülüne sahiptiler. 1920’lerin başında yaşanan gelişmeler, bir ulus-devlet kurma sürecinin ve daha sonraları Kemalist Devrimin bütününe oluşturacak modernleşme çabalarının başlangıcıdır. Kökenleri 18. yüzyıl sonlarına götürülebilecek Türk modernleşmesinin, ulus-devlet inşasında kullandığı yapı taşlarının önemli bir kısmı, 19. yüzyıl sonu ve II. Meşrutiyet’in düşünce ikliminden ve uygulamalarından miras kalmıştır. Yeni Rejim, kendi varoluş felsefesini ve meşruiyetini oluştururken bu birikimden yararlanmıştır. Aydınlanma ve rasyonalizmi mekanik bir kalıba döken pozitivizm, yeni yapılanmanın felsefi dayanağı olmuştur. Geç kalma hissiyatı ile devletin ve toplumun hızla kökten dönüştürülmesini öngören, yukarıdan aşağıya müdahaleci öncü siyaset yoluyla yapılan hukuki ve idari devrimler, kısa süre-

de modernleşmeyi hedefliyordu. Ulus-devlet denetimi altında kurulacak kapitalist ekonomiyle, bu çerçevede serpilecek toplumsal ve kültürel kurumlarla ve özellikle eğitim yoluyla toplumu medenileştireceği varsayılıyordu.

Aynı zamanda bir “milli kimlik” kurma sürecine karşılık gelen inşa çabaları, toplumun bir “millet” olarak yeniden yapılandırılmasını içeriyordu. Fakat bu inşa etkinliği ne kadar iradeci olursa olsun mevcut ekonomik ve toplumsal yapılardan soyutlanamayacağı gibi, ne kadar pozitivist olursa olsun farklı ideolojik okumalara müsaitti. Nitekim farklı düşünüş tarzları, farklı ideolojik söylemler, baskın modernleşme çizgisine değişik yollarla eklenerek yaşamlarını sürdürdüler ve egemen ideolojiyi dönüştürmeye çalıştılar. Modernleşme sürecini ve yapılandırmasını kavrayabilmek için bu eklenme ve etkileme dinamiklerini gözardı etmemek gerekir.

“Devlet” ve “millet” kurma süreçleri, farklı projelerin, farklı özlemlerin birbirleriyle diyalog halinde olduğu, pazarlık ettiği, kimi zaman da çatıştığı uğrakları barındırır. “Mücadeleyi sadece yapısal koşullar değil, aktörlerin stratejileri, hatta kişilikleri de etkiler. Daha önemlisi, mücadele süresince ‘milli’ projelerde koşullara uyum sağlamak değişir, evrilir. Millet, farklı milliyetçi projelerin hegemonya mücadelesi sonucu ‘kurulur’, ‘kurgulanır.’ Bu durum ‘milli mücadele’ başarıya ulaştıktan, bağımsız bir devlet kurulduktan sonra da devam eder” (Özkırımlı, 2008: 32).

Bu süreç Türkiye’de de yaşanmıştır. Milli Devlet’in kuruluşu ve sonrasında siyasal merkezde seçkinler arasında “devleti, ulusu ve şahsiyeti oluşturan unsurların neler olduğu ve eğer devrim yeni bir toplum yaratacaksa, yeni toplumu oluşturacak parçaların neler olacağı” soruları etrafında yaşanan çatışma ve tartışmalar farklı Kemalizm ve modernizm anlayışlarını gündeme getirmişti (İrem, 1997: 60).

Başlangıçta, medenileştirici bütünsel bir Batılılaşma paradigması, resmî politikada kazandığı ağırlığa rağmen hegemonik olamamış, medeniyet-kültür ayrımı stratejisi öne çıkmıştır. “Modernleşmeyi (yeni medeniyeti) ‘Türk Ruhu’nu (Türk kültürünü) ihyâ edecek ilaç olarak gören” bu hâkim zihniyet,

“Türk İnkılâbı”na içsel olan muhafazakâr damarı görünür kılmaktadır. Modernleşmeyi yerli/milli kültür ile sentezleme etkinliği, “Milli Devlet” ve “milli kimlik” inşasına yoğunlaşan süreci, milliyetçi hassasiyetler eşliğinde, muhafazakâr düşünüşün sürekli ‘markajı’ ve refakatinde muhafazakâr bir tarzda ilerletmiştir. Siyasal rejimin kurumsallaşması aşamasında, Türk modernleşmesinin bünyevî devletçi-otoriter karakteri de muhafazakâr yapının güçlenerek devamına yol açmıştır (Bora, 1998: 17, 71).

Cumhuriyetçiliğin radikal modernist ve laisist yorumuna karşı, romantizm, ruhçuluk ve Bergsonculuk gibi yine Batılı felsefi ve siyasi geleneklerden beslenerek, toplumun değişimi içindeki devamlılığını vurgulayan ve milliyetçi-muhafazakar hassasiyetleri okşayan bir yorum gelişmiştir. “Cumhuriyetçi muhafazakârlık” veya “muhafazakâr modernlik” olarak kavramlaştırılan bu yorum (İrem, 1997, 1999, 2003), hâkim çizgiyle yan yana ve onunla kâh çekişip kâh eklenerek varolmuştur.

Devlet ve seçkinlerin milliyetçi hassasiyetleri paylaşıyor olması, iktidarın meşruiyet ve rıza üretimi kaygısı ile seçkinlerin siyaset/iktidar taleplerinin çakışmasının tarihsel momentinde işbirliği zeminlerini genişletmiştir. Devlet, modernleşme hamlelerini hem dayandırmak hem de denetim altında yürütmek için aradığı yerelliği, milliyetçi-muhafazakâr düşünüşte bulduğunu gördüğü oranda “devlet kapısını” onlara aralamıştır. Keza devletin modernleşme hamlelerinde milletin “kendisi kalarak yenilenmesi” şerhini düşerek özsel sürekliliğe vurgu yapması, özcü bir millet tasavvuruna dayanan milliyetçi muhafazakârların ihtiyatlı modernleşme projelerini benimsemesini kolaylaştırmıştır (Taşkın, 2007: 36).

1925’ten sonra bir ara suskunlaşan muhafazakar modernleşme çizgisi, 1930’ların başında özellikle dergiler aracılığıyla yeniden yaşam olanağı bulmuştur. Bu olanağın toplumsal ve ekonomik gerekçeleri vardır. Kemalist modernleşmenin hukuksal ve kurumsal yapılarının oluşturulduğu, siyasi bütünlüğünün sağlandığı bu dönemde sıra milletin/halkın/köylünün reji-

me kazandırılmasına gelmişti. Çünkü Büyük Buhranın etkileri ve Serbest Fırka denemesinin yol açtığı muhalefet patlaması, iktidarın ekonomik ve toplumsal politikalarında yeni açılımları zorunlu hale getirmişti. 1929 krizinin etkilerini şiddetli bir şekilde yaşayan Türkiye, Cumhuriyet'in kuruluşundan beri uyguladığı dışa açık, liberal ekonomik politikaları sorgulamak zorunda kalmıştı. Sanayileşme siyaseti üzerine hararetle konuşuluyordu. Sanayileşmeye yönelen büyük ilgi, aynı zamanda tepkilere de yol açtı. Henüz elle tutulur ilerlemelerin sağlanmadığı sanayileşmenin “sözü” bile, sanayileşme karşıtı düşünceleri, köycülüğü ve köy romantizmini teşvik etti. Ayrıca Avrupa’da kapitalist sanayileşmenin eşlik ettiği liberal modernleşmenin krize girmesi ve bunun sonucunda otoriter-totaliter akımların ortaya çıkması, Türkiye’de başat üretim tarzı olan tarımın ayakta tuttuğu toplumsal yapılara bağlı olduğu düşünülen “ahlâkın” ve inzibatın sanayileşmeyle bozulacağı endişesini büyütmekteydi.

Sanayileşmenin beraberinde getirebileceği radikal değişimlerden tedirginlik duyan iktidar, ikircikli bir tutum takınarak, tutarlı politikalar üretmedi. “Devlet ne sanayileşme yönünde ne de kırsal yapıda dönüşümü sağlayabilmek için iyi tasarlanmış, sistematik ve tutarlı politikalar sunabildi. İktidar çevreleri bir yandan ekonominin gelişmesini, o nedenle de bir miktar sınıai gelişmeyi istiyor, öte yandan böyle bir gelişmenin sonuçlarından tedirginlik duyuyor. Bir yandan kırsal yapının dönüştürülmesi yönünde heyecanlı nutuklar atıyor, diğer yandan oraldaki geleneksel dokuyu yüceltip, korumaya çalışıyorlardı” (Karaömerlioğlu, 2006: 84-85). Gerek modernleşme hamlelerinde gerek sanayileşme politikalarında devletin “arada kalması”, milliyetçi-muhafazakâr kadroların konumlarını güçlendirmiş, onların merkez ve çevre arasında aracılık rolü üstlenmelerini sağlamıştır.

“Devlet otoritesine hürmet” ve “tezatsız millet” anlayışında ittifak ederek liberal ve sosyalist akımların soluk borularını tıkayan seçkinler, tek parti yönetiminin “otoriter modernizmi”ne de uzlaşarak milliyetçi-muhafazakâr düşüncenin önünü açmış-

lardır. İktidar bloğundaki konumlarını tahkim etmeye çalışan milliyetçi-muhafazakârlar, bunun için her olaya müdahil oluyorlardı. Milliyetçi-muhafazakârlar, “kıymet hükümlerimizin sarsıntılardan korunması için devletçiliğin hiçbir tenakuza düşmeden, şahsiyetçiliğe dayanan bir seçkinler zümresine” ihtiyacı olduğunu sürekli hatırlatmışlardır. Bu bağlamda seçkin, “kitleye nazaran şahsî ve müktesep üstünlüğe sahiptir. Bu üstünlük umumun menfaatine müteveccihdir.”

Milliyetçi-muhafazakârlar, Kemalizmin/Cumhuriyetçi seçkinlerin modernleşme projesinde “millet”le kurulan seçkinli ilişkiden ve “milleti” yeniden yaratma kurgusunda devlete verilen dönüştürücü aktör rolünden rahatsız olmamışlardır. Milliyetçi muhafazakârların, Batılılaşma projesine karşı otantik milli kültürün ihyasını savunurken millet bileşeni yerine devlete yaslanmaları, Kemalist inşa sürecinden mülhemdir. Çoğunluğu taşra kökenli, eğitim olanağı bulmuş küçük burjuvalar olan ve kendilerini ısrarla sınıflar üstü görerek seçkinli bir konuma yerleştiren milliyetçi-muhafazakârlar, devlete abartılı bir önem atfederek, fiilî ve hukukî iktidarı elinde tutan kadrolarla yakınlaşma imkânı bulmuşlardır. Bu yönelim, siyasetin devlet kurumları etrafında cereyan eden bir seçkinler arası mücadele olarak algılanmasına neden olur. Bu algının vardığı sonuç, siyaset etme sanatının “büyük adamların” ayrıcalığı olarak algılanmasının doğallaşmasıdır (Taşkın, 2007: 45, 60, 61).

Bu algı, Osmanlı’dan Cumhuriyet’e miras kalan devlet odaklı siyaset yapılanmasının modern düzlemde yeniden üretimiyle birlikte gelişmiştir. Siyasete katılım ancak devlet kadrolarına intisap ya da bu kadroları yönlendirme ve ikna süreciyle mümkündür. Böylece siyaset, toplumsal-sınıfsal bir zıtlaşma-anlaşma mücadelesi olmaktan ziyade iktidar bloğu içinde yer alma mücadelesine, bir “kadrolaşma” rekabetine dönüşmüştür.

“Küçük bir aydınlar ya da entelektüeller grubunun bir araya gelerek gerek var olan bir iktidarı ve uygulamalarını etkileme ve bu yolla iktidarı bir türde bölüşme süreci” olarak tanımlanabilecek kadrolaşmada hedef, yönlendirilmek istenen toplumdan ziyade merkezî iktidarı ellerinde tutanlardır (Tekeli-İlhan,